

Марія Кравченко

Успішний провал: Росія після Криму

(Рецензія на книгу
«A Successful Failure: Russia
after Crime(a)»¹)

Англomовна збірка наукових статей німецьких, польських, російських та британських експертів «Успішний провал: Росія після Криму», аналізує процес трансформації Російської Федерації після анексії українського Криму та в умовах посилення західних санкцій. Книга є першим друкованим виданням проекту Intersection: Росія / Європа / Світ (Intersection: Russia / Europe / World) – онлайн журналу, створеного з метою забезпечити всебічний аналіз політичних, економічних і соціальних процесів в Росії. Цей проект об'єднав понад 100 експертів, науковців та дослідників з Росії, Польщі, України, Німеччини, США та Великої Британії².

Ідея назви книги, в яку закладено оксюморон «успішний провал» та гру слів «after Crime(a)», що з англійської означає «після злочину» та «після Криму», – належить досліднику та автору ідеї проекту Антону Барабашину. У своїй підсумковій статті він робить висновок про те, що анексія Криму в цілому стала провалом для Росії, але сприяла відносному особистому успіху Володимира Путіна³.

Навіть у назві своїх статей, автори збірника акцентують увагу на тому, що анексія Криму стала певним історичним «вододілом»⁴. У новій, «пост-

кримській» Росії, населення все більше обирає так звані «традиційні цінності», які включають навіть своєрідне трактування поняття «права людини»⁵. Насаджені згори політичним режимом В. Путіна та ретрансльовані підконтрольними ЗМІ, ці цінності або перекичують зміст таких основ західної цивілізації, як свобода слова, толерантність, верховенство права, повага до суверенітету інших держав, індивідуалізм тощо, або взагалі різко протиставляються їм. Дана тенденція посилює ворожість російського суспільства до Заходу та згортає розвиток ліберальної демократії в Росії.

Денис Волков, соціолог Левада-Центру та колумніст газети «Ведомості», розглядає питання «Яким росіяни бачать Захід?»⁶. Автор пояснює, що, в очах пересічного росіянина Захід повністю політично та економічно підконтрольний Америці. Так, 85 % росіян вважають, що введення санкцій проти Росії європейськими країнами відбулось під тиском США. Саме тому сьгоднішнє заострення відносин між Росією та країнами Заходу розцінюється переважно як російсько-американська конфронтація⁷.

США, а відповідно і Захід в цілому, набули образу головного ворога Росії з 2014 року (69–73 %

¹ *Irisova O., Barbashin A., Burkhard F., Wyciszkiwicz E. (eds.). A Successful Failure: Russia after Crime(a). – Warsaw: The Centre for Polish-Russian Dialogue and Understanding, 2017. – 244 p.*

² *Intersection: Russia/Europe/World // Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intersectionproject.eu>.*

³ *Barbashin A. Crimea in Conclusion: A Successful Failure / Irisova O., Barbashin A., Burkhard F., Wyciszkiwicz E. (eds.). A Successful Failure: Russia after Crime (a). – Warsaw: The Centre for Polish-Russian Dialogue and Understanding, 2017. – P. 243.*

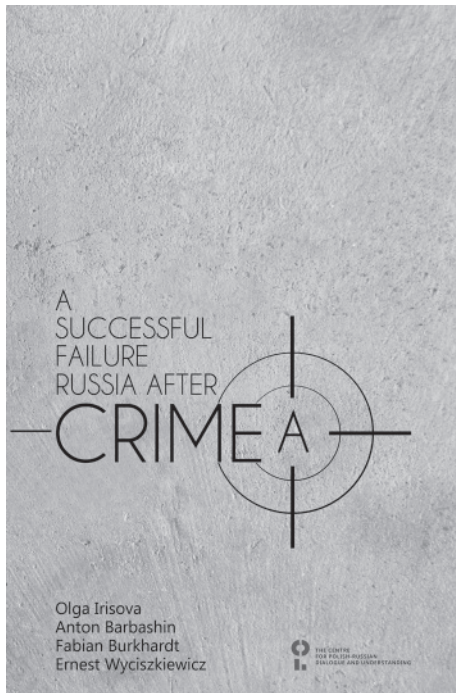
⁴ Див. *Sherr J. A Dubious Success: The West's Policy towards Ukraine after Crimea / Ibid. – P. 19–31; Irisova O. Who*

Gets to Speak in «Post-Crimean» Russia? / Ibid. – P. 203–218; Bologov P. Russia and Its Neighbors after Crimea / Ibid. – P. 47–60; Stanovaya T. Leadership and Bureaucracy in «Post-Crimean» Russia / Ibid. – P. 87–101; Zakharova O. Human Rights in «Post-Crimean» Russia: Reading between the Lines / Ibid. – P. 177–188; Burkhardt F. Presidential Power in Putin's Third Term: Was Crimea a Critical Juncture in Domestic Politics? / Ibid. – P. 119–141.

⁵ *Ibid. – P. 7.*

⁶ *Volkov D. How Russians View the West / Ibid. – P. 219–231.*

⁷ *Ibid. – P. 219–221.*

респондентів у 2014–2015 рр.)¹. Для Росії «Захід» асоціюється передусім з НАТО та милітаризмом. Автор звертає увагу, що при цьому тільки 1 % росіян відвідав США протягом останніх п'яти років і менше 10 % – країни Європейського Союзу². Тому такі антиамериканські та антизахідні погляди в росіян сформувалися під впливом невблаганної телепропаганди російської влади.

Аналітик Центру російсько-польського діалогу та порозуміння, старший редактор онлайн-журналу «Intersection» Ольга Ірисова у своїй статті «Хто має можливість говорити у «посткримській» Росії?» також аналізує образ Заходу в свідомості росіян. Авторка звертає увагу на дихотомію «вони» (колективний образ Заходу) та «ми» (Росія), що посилює образ Заходу як прямого «ворога» Росії навіть за відсутності воєнної конфронтації³. При цьому відправною точкою наростання антизахідних почуттів у росіян став київський Євромайдан. Абсолютна більшість російських ЗМІ висвітлювала події в Україні з листопада 2013 року виключно як результат втручання Заходу з метою зашкодити інтересам Росії.

Д. Волков пише, що навіть та більшість опитаних росіян, які не дивляться російське телебачення та намагаються брати інформацію з незалежних медіа, все одно заперечує присутність російської армії на сході України, підтримує «повернення» Криму Росії та в цілому негативно ста-

виться до Заходу. Основою такої одностайності є ідея так званого «відродження величі Росії», спроможності останньої «показати свої зуби», «змусити інших рахуватися з собою» та «говорити на рівних» зі світовими лідерами⁴. Водночас, зберігаючи протягом останніх чотирьох років вороже ставлення до Заходу, більшість росіян (в середньому 70 %) виступають за розвиток економічних, політичних та культурних зв'язків з країнами Заходу⁵, але цей діалог можливий «тільки якщо Захід визнає Росію рівним партнером, скасує санкції та піде на поступки»⁶.

Ульріх Шпек, старший науковий дослідник Брюссельського офісу Королівського Інституту Елькано (*Elcano Royal Institute*), у статті «Російський виклик ліберальному міжнародному порядку» заперечує можливість припинення конфронтації між Росією та Заходом в сучасних умовах⁷. Послаблення сили Заходу та його здатності до протидії російській агресії – ось що буде залишатись центральним завданням зовнішньої політики Росії. «“Холодний мир”, тобто мирне співіснування з Росією, виглядає найкращим виходом у цій ситуації для Заходу», – зазначає автор⁸.

У. Шпек нищівно критикує позицію так званих західних «реалістів», які пропонують визнати велич Росії та віддати їй «сферу впливу» і продовжити співпрацю⁹. Експерт закликає США та ЄС єднатися та готуватися до «довгої гри» проти Росії: залишатися твердими у своїх рішеннях, поглиблювати санкції, приймати нових членів до НАТО та ЄС, подавати сигнали російському населенню про те, що Захід не налаштований проти росіян. Проте необхідно чітко окреслити «червоні лінії», які режиму Путіна не дозволять перетнути.

Саме «окресленням чітких ліній та меж» європейської політики щодо Росії переймається у своїй статті Джеймс Шерр, асоційований член Королівського інституту міжнародних відносин (*Royal Institute of International Affairs*, відомий як *Chatham House*)¹⁰. Автор вважає, що Захід має стати рішучим у протидії російській агресії в Україні й перестати боятися «спровокувати» Росію. «Хоча ми не знаємо, як Росія відреагує на більш адекватний захист інтересів Заходу в Укра-

¹ Ibid. – P. 225.

² Ibid. – P. 219.

³ Irisova O. Who Gets to Speak in «Post-Crimean» Russia? / Ibid. – P. 216.

⁴ Volkov D. How Russians View the West / Ibid. – P. 229.

⁵ Ibid. – P. 230.

⁶ Ibid.

⁷ Speck U. Russia's Challenge to the Liberal International Order / Ibid. – P. 9–17.

⁸ Ibid. – P. 16.

⁹ Ibid. – P. 12–15.

¹⁰ Sherr J. A Dubious Success: The West's Policy towards Ukraine after Crimea / Ibid. – P. 19–31.

їні, ми вже точно знаємо, як вона реагує на демонстрування слабкості. Вже час засвоїти урок, що Росія не поважає сильніших опонентів, які не бажають використовувати свою силу», – закликає британський вчений¹.

Звичайно, Д. Шерр не пропонує почати Заходу воєнні дії проти Росії на території України, але аргументує необхідність посилення підтримки України перш за все у військовій, економічній, політичній сферах та на дипломатичному фронті, навіть якщо це більше поглибить конфронтацію між Росією та Заходом. Одним із найважливіших напрямків такої підтримки аналітик називає продовження та поглиблення санкцій проти Росії. Експерт наводить чотири фактори, що визначають ефективність санкцій Заходу проти Росії, а тому мають бути удосконалені: 1. Достатність та відповідність їхнього покриття; 2. Єдність сторін у їхньому впровадженні; 3. Тривалість; 4. Поєднання їх з іншими політичними заходами. «У цього супротивника можна виграти тільки у довготривалій грі», – вважає Джеймс Шерр².

Владислав Іноземцев, економіст, директор Центру досліджень постіндустріального суспільства у Москві, також наполягає на важливості фактора часу у виявленні ефективності санкцій проти Росії, хоча в цілому не є надто оптимістичним у прогнозах. У своїй статті «Низхідна спіраль: перспективи російської економіки» В. Іноземцев пише, що санкції не призвели до колапсу російської економіки³. За прогнозом автора, санкції запрацюють в період з 2018 до 2025 року, коли російська економіка почне істотно відставати не тільки від економік провідних країн світу, а й економік країн, що розвиваються. Однак це не стане причиною світової економічної кризи та навіть, можливо, не стане катастрофою для самої Росії. Адже «російське населення звикло до виживання в складних умовах і сьогодні в нього все ще великий запас терпіння». Сьогодні російське суспільство твердо вірить у пріоритет політики перед економікою та верховенство держави над бізнесом. Крим став «точкою неповернення», після якої в Росії «політика перемогла економіку». Наслідки ж цього спостерігатимемо у наступні десять років: або Росії вдасться і далі «залишатися на плаву» завдяки економіці самозабезпечення (автаркції), або вона перетво-

риться на «білу пляму» економічної мапи Євразії⁴.

Ернест Вицішкевич, політолог, директор Центру російсько-польського діалогу та порозуміння, головний редактор онлайн-журналу «Intersection» застерігає від спрощень та спроб проаналізувати ефективність санкцій проти Росії без точних кількісних критеріїв та системи оцінки. У статті «Злочин призводить до покарання: важливість санкцій проти Росії» він наголошує на важливості фактора часу в їхній результативності: «Санкції – це не економічний блицкриг»⁵ і не стільки про економіку. «Говорячи широко, Захід зіткнувся з дилемою: або залишити цю справу, скасувати санкції, дозволити Росії залишитися з Кримом, Донбасом, допустити поразку України та консолідацію режиму Путіна під антизахідними гаслами; або зрозуміти, що даний конфлікт стосується не тільки України, а також всієї концепції Заходу як спільноти, здатної та охочої захищати свої засадничі цінності»⁶.

Водночас, як зазначає стаття «Росія та сусідні країни після Криму» журналіста Петра Бологова, «санкції, впроваджені Заходом, не позбавили Росію традиційних союзників... Росія не опинилась в ізоляції після Криму»⁷. Автор демонструє, що російська влада здатна знаходити союзників у світі й ілюструє свій аргумент результатами голосування за Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН «Стан з правами людини у Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)», ухваленої 19 грудня 2016 року (за – 70, проти – 26, 77 – утрималися). Під час головування в березні 2014 року за визнання референдуму в Криму нелегітимним виступило понад 100 країн, проти – лише 10, утримались – 50. Тобто за два з половиною роки Росія залишилася потенційно привабливою для нових союзів⁸.

П. Бологов пропонує наступну класифікацію країн, що продовжують співпрацювати з Росією: 1) найближчі союзники (Казахстан, Білорусь, Киргизстан, Вірменія); 2) потенційні друзі (Узбекистан, Таджикистан, КНР), 3) нейтральні країни (Азербайджан, Туркменістан, Грузія, Молдова). У кожній з країн є різні причини уникнення конфронтації з Росією, найтипівіші з них: залежність економіки, досвід російського втручання у вій-

⁴ Inozemtsev V. Downward Spiral: The Prospects of the Russian Economy / Ibid. – P. 156–157.

⁵ Wyciszkievicz E. Crime Brings Punishment: The Importance of Sanctioning Russia / Ibid. – P. 34.

⁶ Ibid. – P. 42.

⁷ Bologov P. Russia and Its Neighbors after Crimea / Ibid. – P. 59.

⁸ Ibid. – P. 47–48.

¹ Ibid. – P. 31.

² Sherr J. A Dubious Success: The West's Policy towards Ukraine after Crimea / Ibid. – P. 25–27.

³ Inozemtsev V. Downward Spiral: The Prospects of the Russian Economy / Ibid. – P. 143–157.

ськовий конфлікт на власній території, політична та ідеологічна залежність від режиму Путіна, зрештою, приналежність більшості з перелічених до пострадянського простору¹. Водночас П. Бологов зазначає, що готовність Заходу йти на поступки у питаннях Криму та відновлення співпраці на російських умовах обов'язково спровокує посилення тиску Росії на країни пострадянського простору, спрямованого на виправлення наслідків «найбільшої геополітичної катастрофи ХХ століття», якою Путін вважає розпад Радянського Союзу².

Загроза ліберальній демократії у «посткримський» період проявляється і у внутрішній політиці путінської Росії. Олена Станова, політолог, керівник аналітичного департаменту Центру політичних технологій у Москві, у своїй статті «Лідерство та бюрократія у “посткримській” Росії» пише про те, як ліберали стали в Росії персонами нон-грата³.

У сучасній Росії не обов'язково потрібно мати антипутінські позиції, щоб стати «ворогом» для держави: «До 2014 року ті, хто був або потенційно міг бути налаштованим проти Путіна та його політичної системи, розглядалися як “політично ненадійні”. Вже зараз, після Криму, до “політично ненадійних” відносять значно ширші кола, включаючи і опозицію, і вразливу до впливів еліту... Кожен, хто має родину та/або заощадження на Заході й веде розкішне життя, або не відчуває “гостроти воєнного часу”, потрапляє у коло підозр та апріорі стає “політично ненадійним” з точки зору російських спецслужб»⁴.

Що вже казати про незалежні ЗМІ в Росії, які відкрито критикують владу Путіна. За дослідженням Ольги Ірисової, декілька таких медіа все ще існують в сучасній Росії. Вони перебувають під постійним пресингом, а їхня діяльність та співробітники підлягають політичним переслідуванням на цілком законних підставах, закріплених у юридичній базі, створеній головним чином у «посткримський період»⁵.

Саме поняття «права людини», а відповідно і розуміння їхнього захисту, набуло нового значення в «посткримській» Росії, як стверджує політолог Олеся Захарова, науковий співробітник Іркутського державного університету. Сильна держава

тепер не просто запорука захисту прав людини, вона посідає перше місце у загальнонаціональному російському дискурсі. Права людини «відходять на другий план», бо за умови існування «сильної ефективної держави» суспільство буде задоволене і не потрібно буде когось від чогось захищати⁶.

В результаті такої підміни понять російська влада отримує все більше інструментів для боротьби з тими, хто думає інакше. Як наслідок, сьогодні Росія постає перед політичним та соціальним викликами міграції, які досліджує у своїй статті Ольга Гуліна, директор Інституту міграційної політики⁷. У 2016 році 1912 росіян подали заявку на надання політичного притулку в США, що, наприклад, на 164 % більше, ніж у 2012 році.

Разом з тим, Степан Гончаров, соціолог Левада-Центру, у своїй статті «Система цінностей в межах нової нормальності Росії» наводить сумну статистику, яка свідчить про все більше тяжіння до цілковитої підтримки дій президента Путіна російським суспільством, які можуть йти навіть всупереч законам та нормам. Так, 37 % росіян відчувають, що влада в Росії має бути сконцентрована в руках однієї людини, і тільки 21 % – висловлюється проти повної монополізації влади. 52 % опитаних впевнені, що всією владою має розпоряджатися лідер країни, і тільки 34 % – віддають перевагу розподіленню влади на три гілки⁸, як це передбачено демократичним режимом правління, який де-юре все ще не скасований в Російській Федерації.

З одного боку, популярність влади Путіна та готовність росіян поступатися своїми демократичними правами на її користь, а з іншого – економічні труднощі в країні, які в перспективі тільки поглиблюватимуться, та невизнання путінського режиму провідними країнами, викликають запитання, а в чому ж секрет його успіху?

Своє бачення відповіді на це запитання представив Бартломей Гайос, науковий співробітник Центру польсько-російського діалогу та порозуміння, у статті «Історія як зброя»⁹. Автор пише про використання історії, при чому у її російському, а точніше, радянському варіанті, для відновлення «справедливості та величі» Росії.

¹ Bologov P. Russia and Its Neighbors after Crimea / Ibid. – P. 49–59.

² Ibid. – P. 60.

³ Stanovaya T. Leadership and Bureaucracy in «Post-Crimean» Russia / Ibid. – P. 87–101.

⁴ Ibid. – P. 97–98.

⁵ Irisova O. Who Gets to Speak in «Post-Crimean» Russia? / Ibid. – P. 203–209.

⁶ Zakharova O. Human Rights in «Post-Crimean» Russia: Reading between the Lines / Ibid. – P. 186–188.

⁷ Gulina O. Migration as a Challenge for Russia / Ibid. – P. 159–175.

⁸ Goncharov S. Value Systems within Russia's New Normality / Ibid. – P. 200.

⁹ Gajos B. History as a Weapon / Ibid. – P. 61–73.

Аналізуючи виступи президента Володимира Путіна та міністра закордонних справ Сергія Лаврова, Б. Гайос зауважує, що в центрі постійної російської пропаганди простежується використання двох історичних парадигм: Київська Русь як початок існування «традиційної цивілізації» «руських», при чому Росія є єдиною спадкоємицею цієї середньовічної держави; розпад СРСР як катастрофічна «історична несправедливість», адже, у баченні сучасної Росії, це була сильна заможна країна, яка перемогла нацистську Німеччину у Другій світовій війні.

Маніпулювання історією визначило таку потужну підтримку росіянами анексії Криму: російська влада роками нав'язувала думку про недоцільність рішення Микити Хрущова передати Крим до складу УРСР у 1954 році та необхідність виправити цю «історичну помилку». В результаті «повернення Криму» російське населення не тільки підтримало, а ще й радо вітало, що проявилось у значному підвищенні рейтингів Володимира Путіна. Більше того, 79 % опитаних автором респондентів заявили, що саме це «повернення Криму» сприяло і «поверненню Росії статусу світової суперсили»¹.

Отже, підсумовуючи аналіз книги «Успішний провал: Росія після Криму» можна зробити висновок про те, що припинення конфронтації між Росією та Заходом найближчим часом практично неможливе: умови, на яких росіяни та режим Путіна готові сьогодні переглянути ставлення до західних країн як до головного ворога та розпочати повноцінну співпрацю практично означають скасування існуючого світового порядку та несуть загрозу розвитку ліберальної демократії. Політичний режим Путіна виявив спроможність до збереження в існуючій несприятливій зовнішньополітичній обстановці: для руйнівного ефекту західних санкцій потрібен ще час, а повної ізоляції Росії на міжнародній арені так і не відбулося, головним чином через співпрацю з пострадянськими країнами. Найбільша ж загроза демократії та ліберальним цінностям знаходиться в середині російської держави. Адже, як бачимо, санкціонований Кремлем наступ на права та свободи людини і боротьба з інакомисленням підтримується більшістю російського суспільства.

¹ Gajos B. History as a Weapon / Ibid. – P. 68.